

ARTUKLU HAKİMİYETİNE KADAR KUZEY SURIYE'DE SELÇUKLULAR

Öğr. Gör. Hülya YİĞİT*

Öz

Kuzey Suriye tarih boyunca pek çok kavmin hâkimiyet mücadelesine sahne olmuş bir bölgedir. Bu mücadelelerin arka planında bölgenin jeopolitik konumundan doğan stratejik önemi bulunur. Güneyden Anadolu'ya geçiş güzergâhındaki pek çok kilit nokta bu bölgededir. Konumuzun esasını teşkil eden Selçuklu Türklerinin, Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulduğu ilk yıllardan itibaren değişik vesilelerle bölgede görünmeleri bu açıdan tesadüfi değildir. Özellikle Anadolu'ya yapılacak seferlerde Halep gibi bazı yerleşim yerlerini üs olarak kullanma ihtiyacı bölgenin önemini artırır. Bu ihtiyacın fülî sonucu Selçukluların Kuzey Suriye'ye intikallerinden itibaren Halep, Menbiç gibi şehirleri ele geçirmek için çaba sarf etmeleri olur. Nitekim Alparslan zamanında Halep hâkimi Mirdasoğulları Emriği Selçuklulara tâbi hale getirilir, Melikşah zamanında ise doğrudan devlete bağlanır. Melikşah sonrası yaşanan taht mücadeleleri Suriye'de Halep ve Şam olmak üzere iki ayrı Melikliğin ortaya çıkmasına sebep olur. Kuzey Suriye bu tarihlerden Artuklu hâkimiyetine kadar geçen sürede hem hanedan içi çatışmalar hem de I. Haçlı Seferi dolayısıyla fazlaca karışır. Selçukluların bütün bu inişli çıkışlı siyasi hayatlarına rağmen Kuzey Suriye'de ilk görüldükleri dönemden Artuklu hâkimiyetine kadar geçen sürede bölgede Türk siyasi ve kültürel kimliğinin yerleşmesi açısından sağladıkları katkı tartışmasız çok büyüktür.

Bu makalenin coğrafi sınırı Halep'ten itibaren bugünkü Türkiye'ye kadar Suriye'nin kuzey kesimleri, kronolojik sınırı ise Selçuklu Türklerinin Kuzey Suriye'de görüldükleri 1063/1064'den itibaren Artukluların Halep ve civarına hâkim oldukları 1117'ye kadar olacaktır. Konuyla ilgili en önemli kaynaklar, İbnü'l-Adîm'in "Zübdet'ül-Haleb min Tarihi Haleb", Sibt İbnü'l-Cevzi'nin "Mir'atü'z-zaman Fi Târîhi'l-Âyân" ve İbnü'l-Esir'in "El-Kâmil Fi't-Târih" adlı eserleridir. Ayrıca döneme dair başka kaynaklardan ve araştırma eserlerinden de faydalanılmıştır.

Anahtar kelimeler: Kuzey Suriye, Selçuklular, Halep.

* Giresun Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

Seljuks In Northern Syria Until Artuklu Dominance

Abstract

Throughout history, Northern Syria has become a region where many tribes struggled for domination. In the background of these struggles is the strategic importance of the regions geopolitical position. There are many key points in the transition route from south to Anatolia. It is not coincidence in this respect that the Seljuk Turks, who form the basis of our subject, are seen in the region for various reasons since the first years of the establishment of the Great Seljuk State. In particular, the need to use some settlements such as Aleppo as a base increased the importance of the region. The actual end result of this need is to make efforts to seize cities like Aleppo and Menbiç after the Seljuks deployment to Northern Syria. As a matter of fact, in the era of Alparslan, Mirdasoğulları Emirate, the ruler of Aleppo was bound to the Seljuks and in the era of Melikşah it became directly a part of the state. The throne struggles that took place after Melikşah caused the emergence of two separate kingdoms in Syria, named Aleppo and Damascus. After these dates, Northern Syria was subject to the inter-dynastic conflicts and the Crusades until the time of Artuklu domination. Despite all these ups and downs of political life of the Seljuks, the contribution they provided in terms of the settlement of Turkish political and cultural identity to the region during the period from their first appearance in Northern Syria to Artuklu rule is undoubtedly great.

The geographical boundaries of this paper were Syria's northern part starting from Aleppo until today's Turkey, while the chronological boundaries started from 1063/1064 when Seljuk Turks were initially seen in Northern Syria until 1117 when Artuklu's dominated Aleppo and surroundings. The most important sources related to the subject are İbnü'l-Adîm's "Zübdet'ül-Haleb min Tarihi Haleb", Sibt İbnü'l-Cevzi's "Mir'atü'z-zaman Fi Târîhi'l-Âyân" and İbnü'l-Esir's "El-Kâmil Fi't-Târih". Other sources and research studies related with the era were also used.

Keywords: Northern Syria, Seljuks, Aleppo.

Giriş

Büyük Selçuklu Devleti teşekkül ettiğinde aynı zamanda Selçuklu Beylerinin paylaşacakları topraklar üzerinden fetihlerin yönü de tespit edildi. Buna göre; devletin batı bölgelerinin hâkimi olan Tuğrul Bey'in fetih politikasında hedef, önce Orta ve Batı İran daha sonra Bizans ve Fatımi toprakları oldu. Orta ve Batı İran fütühatının önemli isimleri olan İbrahim Yinal, Kutalmış, Alp-Sungur ve Yâkütî, bölgedeki pek çok şehri ele geçirdiler. Yapılan fetihler kalabalık Türkmen kitlelerinin batıya akışını hızlandırırken, kitlesel göçlerin yerleşik İran coğrafyasında yarattığı rahatsızlık Türkmenlerin Anadolu'ya yönlendirilmeleriyle giderildi. Böylece devletin kuruluşunun üzerinden henüz on yıl geçmişken Türkmenler, Azerbaycan, Kuzey Irak ve Doğu Anadolu'ya ulaşmış oldular. Türkmenler bir taraftan Anadolu'da faaliyet gösterirken, diğer taraftan Suriye'ye inerek Halep ve civarına nüfuz ettiler. Kuzey Suriye'nin jeopolitik konumundan doğan stratejik önemi tarih boyunca farklı kavimler için olduğu gibi Selçuklular için de bölgeyi ilgi çekici hale getirmekteydi. Nitekim Halep ve çevresinin hem Anadolu'ya hem de Orta ve Güney Suriye yoluyla Fatımiler üzerine yapılacak seferlerde üs olarak kullanılma ihtiyacı bölgenin

önemini bir kat daha artırmıştır. Böylece ilk başta yalnızca yurtluk için Kuzey Suriye'ye gelen Selçuklular, zamanla bölge siyasetinde aktif rol oynamaya başladılar.

Bu makalede Selçukluların Halep'ten itibaren bugünkü Türkiye sınırına kadar Suriye'nin kuzey kesimlerinde ilk görüldükleri tarihten Artuklu hâkimiyetine kadar geçen süredeki siyasi faaliyetleri ele alınmaktadır. Konuyla ilgili en önemli kaynaklar, İbnü'l-Adîm'in "*Zübdet'ül-Haleb min Tarihi Haleb*", Sıbt İbnü'l-Cevzi'nin "*Mir'atü'z-zaman Fi Târîhi'l-Âyân*" ve İbnü'l-Esir'in "*El-Kâmil Fi't-Târih*" adlı eserleridir. Ayrıca döneme dair başka kaynaklardan ve araştırma eserlerinden de istifade edilmiştir.

1. Selçuklular Gelmeden Önce Kuzey Suriye'nin Siyasi Yapısı

Kuzey Suriye tarihin ilk dönemlerinden itibaren yerleşime açık bir bölgedir. İlkçağlarda Anadolu-Mısır-İran arasındaki ticaret yollarının kesişim noktasındaki bölge bu sebeple sürekli mücadele sahası olmuştur. Nitekim Mısır ve Hitit Devletleri arasındaki tarihin ilk meydan savaşı olan Kadeş Savaşı Kuzey Suriye hâkimiyeti için yapılmıştır. Bölgenin merkezi olan Halep stratejik öneminin yanında ilkçağlarda Tanrı Adad inancının merkezi olması sebebiyle dinî merkez hüviyeti de taşıyordu. Şehir bu özelliklerinden dolayı M.Ö. XVIII. yüzyılda Yamha Krallığı'nın başkenti olmuş, daha sonra sırasıyla Hititlerin, Asurların, Perslerin, Romalıların ve Bizans'ın hâkimiyetine girmiştir. Bizans hâkimiyetinde iken yaşanan Sasanî istilası sebebiyle bölge tahrip olmuştur. 637'de Hz. Ömer'in sevk ettiği ordular Kinnesrin ve Halep'i ele geçirmiş böylece İslâmî dönem başlamıştır. Daha sonra bölge Emevîler, Abbasîler, Tolunoğulları, Karmatiler, İhşidîler, Hamdanîler ve Fatımîlerin idaresi altına girmiştir.

Selçukluların Kuzey Suriye'de görülmeye başladıkları yıllarda ise bölgenin neredeyse tamamı Mirdasoğulları'nın hâkimiyetinde bulunuyordu. Mirdasoğulları'nın bölgedeki varlıklarının başlangıcı Irak'ta yaşayan Arap Kilâboğulları kabilesinden Salih bin Mirdas'ın X. yüzyılın başlarında Halep civarına göç edip Rahbe'yi ele geçirmesine dayanmaktadır (1008/1009). Salih, Rahbe'yi ele geçirdiğinde Fatımî halifesi adına hutbe okutarak Fatımîler¹ adına şehri yönetmeye başladı.² Hâkimiyet sahasını genişletmek ve kendi adına bir devlet kurmak amacıyla olan Salih bin Mirdas, 1024'de Menbic'i ve 1025'de Halep'i aldı. Salih bin Mirdas'ın yayılma politikasının Fatımîler tarafından tehlikeli görülmesi üzerine, Halife Zahir tarafından Anuştegin ed-Dizbörü komutasında büyük bir ordu Salih üzerine gönderildi. Salih yapılan savaşı hayatıyla birlikte kaybetti (Mayıs 1029).³

¹ Fatımîlerin Suriye politikası ve Suriye'deki hâkimiyet sahasları ile ilgili bkz.: Eymen Fuad es-Seyyid, "Fâtımîler", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 12, İstanbul 1995, s. 230.

² Abdülkerim Özaydın, "Sâlih b. Mirdâs", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 36, İstanbul 2009, s. 41; Erdoğan Merçil, "Mirdâsiler", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 30, İstanbul 2005, s. 149; M. Sobernheim, "Mirdâsiler", *MEB İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 8, 3. baskı, İstanbul 1979, s. 360; M. Sobernheim, "Sâlih b. Mirdâs", *MEB İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 10, İstanbul 1994, s. 129.

³ Özaydın, "a.g.m.", s. 41; Merçil, "a.g.m.", s. 149; Sobernheim, "Mirdasiler", s. 360; Sobernheim, "Sâlih b. Mirdâs", s. 129; Tâlib Yâzıcı, "Halep", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 15, İstanbul 1997, s. 241; Jean Sauveget, "Haleb", *MEB İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 5, 1. Kısım, İstanbul 1987, s. 118;

Mirdasoğulları toprakları, Salih'in oğulları Nasır ve Simâl arasında paylaşıldı. Simal, Halep iç kalesine; Nasır ise iç kale dışında kalan bölgelere hâkim oldu, ancak aralarındaki rekabet dış politikalarını derinden etkiledi. Bu sebeple hâkimiyetlerinin sona erdiği 1080 yılına kadar, iç çekişmelerle birlikte Bizans, Fatımî ve Selçuklu baskısına karşı mücadele etmek zorunda kaldılar. Mesela; 1029 yılı içinde Simal'in Bizans kuvvetleriyle çarpışmasından faydalanan Nasır, Halep iç kalesini ele geçirdi ve Fatımiler ile Bizans arasında bir denge politikası izleyerek özerkliğini korumaya çalıştı. Yeterli güce erişemediği için önce Bizans'a tâbi olmak, sonra da Fatımilerle uzlaşmak zorunda kaldı. Ne var ki, Fatımî veziri Anuştegin Cercaraî'nin bu uzlaşmaya karşı gelmesi üzerine çıkan savaşta hayatını kaybetti. Anuştegin, Halep, Menbiç ve çevresini ele geçirerek Mirdasoğulları topraklarını doğrudan Fatımilere bağladı. Anuştegin 1042'de ölünce Simal Halep'e tekrar hâkim oldu. Bizans ve Fatımiler Simal'in hâkimiyetini tanıdılar. Bizans'la barış anlaşmasını yenileyen Simal, bu dış tehditten uzunca bir süre kurtuldu, fakat Fatımî nüfuzunu kırması mümkün olmadı. Fatımilerin Kuzey Suriye'den tamamıyla çekilmesi Nasır'ın oğlu Mahmud'un 1060'da bölgedeki Fatımî kuvvetlerini bozguna uğratmasıyla gerçekleşti.⁴ Mahmud'un Halep ve civarını ele geçirmesi ise, Simal'in bir yıl sonra Halep'e yeniden hâkim olmasıyla sona erdi. Simal'in hükümdarlığı da 1062'de ölümü sebebiyle kısa sürdü. Yerine kardeşi Atiyye geçti.

2. Selçukluların Kuzey Suriye'deki İlk Faaliyetleri

Selçuklular Kuzey Suriye'de 1063/1064'den itibaren görülmektedir. Kaynaklarda o sırada Mervanoğulları'na ait olan Diyarbakır'da bulunan Hanoğlu Harun'un Atiyye tarafından Halep'e davet edildiği ve böylece Suriye'ye ilk Türk girişinin gerçekleştiği kaydı bulunmaktadır.⁵ Harun'un Diyarbakır'da bulunuşu Selçukluların, Tuğrul Bey ile (1040-1063) başlayan, onun ölümünün ardından Alparslan ile (1064-1072) devam eden batı politikasının bir sonucu olmalıdır.⁶ Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşunun ardından hızla artan Türkmen nüfusun Tuğrul Bey tarafından Bizans coğrafyasına yönlendirildiği bir vakıdır. Dolayısıyla Harun'un bu Türkmen gruplarının birinin başında gaza ve cihat faaliyetlerini sürdürdüğü ve böylece Diyarbakır'a kadar ilerlediği

Ernst Honigman, "Menbic", *MEB İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 7, İstanbul 1955, s. 705; Işın Demirkent, "Menbic", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 29, İstanbul 2004, s. 123.

⁴ Ali Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, TTK Yayını, 3. Baskı, Ankara 2000, s. 31; Merçil, "a.g.m.", s. 150; Yâzıcı, "a.g.m.", s. 241; Eymen Fuad es-Seyyid, "a.g.m.", s. 231.

⁵ İbnü'l-Adîm, *Zübdet'ül-Haleb min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, Seçme, Tercüme ve Değerlendirme: Ali Sevim, TTK Yayını, Ankara 2014, s. 9; Sibt İbnü'l-Cevzi, *Mir'âtü'z-Zamân Fi Târîhil-Âyân'da Selçuklular*, Seçme, Tercüme ve Değerlendirme: Ali Sevim, TTK Yayını, Ankara 2011, s. 114, 140; Ali Sevim, "İbnü'l-Kalânîsi Zeylû Tarih-i Dimaşk Adlı Eserinde Selçuklularla İlgili Bilgiler", *Belgeler*, Cilt: XXIX, Sayı: 33, Ankara 2008, s. 6; Ali Sevim, *Azîmî Tarihi-Selçuklularla İlgili Bölümler*, TTK Yayını, Ankara 1998, s. 17; Sevim, *Suriye ve..*, s. 35; Hanoğlu Harun'un kim olduğuna ilişkin bkz.: Ali Sevim, "Kuzey Suriye'de Görünen İlk Türk Emîri Han Oğlu Harun", *Belleten*, Cilt: 43, Sayı: 170, Ankara 1979, s. 365-366; Ali Sevim, "Hârûn b. Han", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 16, Ankara 1997, s. 258.

⁶ Tuğrul Bey'in Batı politikasına ilişkin bkz.: Mehmet Altay Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1976, s. 46-58.

anlaşılmaktadır. Bu açıdan Harun'un Kuzey Suriye'deki varlığı aynı zamanda bölgedeki ilk Selçuklu varlığı olmaktadır.

Atiyye'nin Harun'u Halep'e davet edip ittifak yapmasının sebebi, yeğeni Mahmud'un kendisine karşı giriştiği taht mücadelesiydi. Nitekim Mahmud, Kilaboğullarının desteğini alarak Atiyye üzerine yürüdü. Atiyye, Mahmud'un kuvvetli durumu karşısında Harun'dan yardım istemek zorunda kaldı. 1000 atlısıyla Halep'e gelen Harun, Atiyye ile birlikte önce Mahmud'a,⁷ daha sonra da Bizans'a karşı mücadele etti. Bu katkısının karşılığı olarak Harun ve adamları Halep'te yaşamaya başladılar. Bir süre sonra Atiyye'nin Harun'a karşı tavrı değişti. Bu tavrı değişikliğinin sonucunda Harun ve adamları bir gece Atiyye'nin kuvvetleri tarafından baskına uğrayarak çok fazla can ve mal kaybettiler (Ocak/Şubat 1065). İbnü'l-Adim'e göre kalan adamlarıyla Halep dışına çıkan Harun intikam yeminleri ederek bölgeden ayrıldı.⁸ Harun'un Halep'te yeniden görünmesi o sırada Sermin'de bulunan Mahmud ile yaptığı ittifak üzerine mümkün oldu. Müttefikler Atiyye'yi Halep'te kuşattılar. Kuşatmanın uzaması üzerine sıkıntıya giren Atiyye barış teklif etmek zorunda kaldı. Yapılan anlaşmaya göre, Halep Mahmud'a teslim edildi. Atiyye; Rahbe, Azâz, Menbiç, Bâlis ve Halep'in batı ve güneyindeki yöreleri aldı. Harun'a ise Mahmud tarafından Maarretunnüman iktâ olarak verildi (1066).⁹ Bir süre sonra muhtemelen bölge halkının Türkmenlere karşı duyduğu tedirginlik sebebiyle, Mahmud yer değişikliği yaparak Harun'a başka bir iktâ verdi.¹⁰

Aynı yıllarda bölgede Hanoğlu Harun'un dışında bir Türkmen gruba daha görüldü. Bunlar Bekçiöglü Afşin ve emrindeki Türkmenlerdi. Bu grup Halep civarına gelerek Bizans topraklarından aldığı esirleri ve ganimeti satmış, ancak kısa bir süre kalarak bölgeden ayrılmıştır (Nisan 1068).¹¹ Afşin'in Kuzey Suriye'den ayrılması üzerine, 1069 yılı sonlarında kalabalık bir Türkmen grubuyla Sanduk Bey Halep civarına geldi. Güneyde Rafeniye'ye kadar yağmalar yapan Sanduk Bey, kışı geçirdikten sonra 1070 yılı ortalarında Anadolu'ya döndü.¹²

Diğer taraftan Harun'un Halep civarındaki varlığından rahatsız olan Fatimiler, Mahmud'dan Türkmenleri uzaklaştırmasını istediler. Mahmud'un çe-

⁷ Atiyye ile Mahmud birbiri üzerinde kesin üstünlük kuramadı ve bir anlaşma yaptılar. Anlaşmaya göre; Halep, Rahba, Menbiç, Azâz ve Bâlis çevresiyle birlikte Atiyye'ye, Esârib başta olmak üzere daha önce hakim olduğu bölgeler Mahmud'a bırakıldı. *Zübdet'ül-Haleb*, s. 10; Demirkent, "a.g.m.", s. 123; Sevim, *Suriye ve..*, s. 38.

⁸ *Zübdet'ül-Haleb*, s. 10; *Mir'âtü'z-Zamân*, s. 140.

⁹ *Zübdet'ül-Haleb*, s. 11-12; *Mir'âtü'z-Zamân*, s. 141; Sevim, "İbnü'l-Kalânisî...", s. 7; Ernest Honigman, "Maarret-ün-Numan", *MEB İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 7, İstanbul 1955, s. 117.

¹⁰ *Zübdet'ül-Haleb*, s. 15; *Mir'âtü'z-Zamân*, s. 142; Sevim, *Suriye ve..*, s. 42.

¹¹ Bekçiöglü Afşin'in Anadolu'dan Kuzey Suriye'ye geliş sebebi Büyük Selçuklu Sultanı Alparslan'dan çekindiği içindir. Çünkü Alparslan tarafından Anadolu'ya yapılacak akınlar için görevlendirilen Afşin bilemediğimiz bir sebepten ötürü birlikte hareket ettiği Gümüştekin adlı komutanı öldürmüş ve Kuzey Suriye'ye inmiş, daha sonra Alparslan'ın kendisini affettiği haberini alarak bölgeden ayrılmıştır. *Zübdet'ül-Haleb*, s. 16-17; *Mir'âtü'z-Zamân*, s. 157; Sevim, *Suriye ve..*, s. 48; Ali Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur*, TTK Yayınları, Ankara 1990, s. 18-20.

¹² *Zübdet'ül-Haleb*'de Sanduk Bey'in Halep civarında çok şiddetli yağmalar yaptığı, bu sebeple halkın korku ve panik içerisinde düştüğü anlatılmaktadır. *Zübdet'ül-Haleb*, s. 19-20.

şitli sebepler ileri sürerek bu isteği reddetmesi üzerine, Atiyye ile anlaşan Fatımiler Halep üzerine yürüdüler. Arabulucuların devreye girmesiyle Mahmud ve Atiyye arasında anlaşma sağlandı ve iki tarafta da Fatimî halifelîği adına hutbe okutuldu.¹³ Öte yandan Harun 1000 atlısıyla birlikte kendisine iktâ edilen bölgede yerli halkla ilişkisini iyi tutmuş,¹⁴ Mahmud ile yaptığı ittifaka daima sadık kalmıştır. Bizans İmparatoru Romanus Diogenes, Kuzey Suriye seferi sırasında Menbiç'i ele geçirip Halep civarına kadar ilerlediğinde Mahmud'la birlikte mücadele etmiştir. Menbiç'in dışında Artah ve İmm Kaleleri'ni de ele geçiren (1068) Bizans kuvvetleri daha sonra Azez'i kuşatmış, fakat ordu içinde yiyecek sıkıntısının baş göstermesi ve salgın hastalıklar sebebiyle geri dönmek zorunda kalmıştır.¹⁵ Böylece müttefikler için Bizans tehlikesi bir kez daha ortadan kalkmıştır.

Mahmud'un Harun ile olan ittifakı, Türkleri yakından tanınmasını ve Büyük Selçuklu Devleti'ne dair bilgi sahibi olmasını sağlamıştır. Bu durum Fatimilere olan bakışını değiştirir. Zira Selçukluların güçlü ve dinamik yapısına mukabil Fatimiler zayıf kalmaktaydı. Diğer taraftan Türkmenlerin bölgedeki faaliyetleri Mahmud'un taraf seçiminde belirleyici oldu. Alparslan'a bir elçi gönderen Mahmud, Selçuklulara bağlanmak istediğini bildirdi. Akabinde şehirdeki Şiiilerin tepkisine rağmen, tâbiliğin gereğini yerine getirerek Temmuz 1070'de Alparslan ve Abbasi halifesi adına hutbe okuttu.¹⁶ Dolayısıyla Harun'un Kuzey Suriye'de siyasi aktörler arasında kilit konuma gelmesi, Halep Mirdasi Emirliği'nin Büyük Selçuklu vasalı olması sonucunu doğurdu.

Harun-Mahmud ittifakı bir süre sonra bozuldu. Harun iktâ bölgesinden ayrılıp kaynaklarda adı geçmeyen başka bir yere gitti. Bu sıralarda Türkmenlerin muhtemelen Mahmud'un ihanetine uğradıkları düşüncesiyle Maaretunnüman çevresinde yağmaya giriştikleri anlaşılmaktadır.¹⁷ Mahmud ile yollarını ayıran Türkmenler, Atiyye ve Mahmud üzerine birkaç kez yürüdüler, ancak başarılı olamadılar.

Harun hem Atiyye hem de Mahmud'la yaptığı ittifaklara sadık kalmasına rağmen, yaşadığı olumsuzluklardan dolayı Kuzey Suriye'den ayrılmaya karar

¹³ *Mir'atü'z-Zamân*, s. 150-151.

¹⁴ İbnü'l-Adım; Harun'un askerlerinin Maaretunnüman'da buldukları süre içinde yağma yapmadıklarını, ihtiyaçlarını para karşılığında satın aldıklarını hatta hayvanlarını parayla sulattıklarını belirtmektedir. *Zübdet'ül-Haleb*, s. 15. Anlaşılacağı üzere Harun ve adamları yerli halkla iyi geçinebilmek için olağanüstü çaba sarf etmiştir.

¹⁵ *Zübdet'ül-Haleb*, s. 19; *Mir'atü'z-Zamân*, s. 156; Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, Cilt: 1, Çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK Yayını, 3. Baskı, Ankara 1999, s. 319; İbnü'l-Esir, *El-Kâmil Fi't-Târih*, Cilt: 10, Çev. Abdülkerim Özaydın, Bahar Yayınları, İstanbul, Tarihsiz, s. 68; Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, *El-Muntazam Fi Târîhi'l-Ümem'de Selçuklular*, Seçme, Tercüme ve Değerlendirme: Ali Sevim, TTK Yayınları, Ankara 2014, s. 97; *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi ve Papaz Grigor'un Zeyli*, Çev. Hrant D. Andreasyan, TTK Yayını, 2. Baskı, Ankara 1987, s. 137; Mikhael Attaleiates, *Tarih*, Çev. Bilge Umar, İstanbul 2008, s. 115 vd; *Süryani Patrik Mihailin Vakainamesi-İkinci Kısım (1042-1195)*, Çev. Hrant D. Andreasyan, TTK Yayınlanmamış Çeviri, Ankara 1944, s. 25; Nikephoros Bryennios, *Tarihin Özü*, Çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008, s. 49; Sevim, *Azimi Tarihi...*, s. 18.

¹⁶ *Zübdet'ül-Haleb*, s. 20-21; *El-Kâmil Fi't-Târih*, s. 70; *Mir'atü'z-Zamân*, s. 164; Ali Sevim, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi*, TTK Yayını, Ankara 1989, s. 14; Yâzîci, "a.g.m.", s. 241; Sauveget, "a.g.m.", s. 119.

¹⁷ *Zübdet'ül-Haleb*, s. 15-16; Sevim, *Suriye ve...*, s. 46.

vererek, güneyde yer alan Sur şehri civarına geçti. O sırada Sur, Fatimilere karşı isyan eden Kadı Aynüddeve'nin idaresindeydi. Harun, Aynüddeve ile ittifak yaparak Fatimilere karşı mücadeleye başladı. Fatimî Halifesi Mustansır, Aynüddeve-Harun ittifakına karşı Akka Valisi Bedrül Cemalî'yi görevlendirdi. Bedrül Cemalî'nin Sur'u kuşatıp Aynüddeve ve Harun'u son derece zor durumda bıraktığı sırada bilinmeyen bir sebepten ötürü Harun saf değiştirdi. Bu hadise sırasında Harun'un emrindeki bütün Türkmenlerin kendisiyle birlikte hareket etmediği anlaşılıyor, çünkü kaynaklarda Aynüddeve'nin muhalif Türkmenleri Harun'a karşı kıskırttığı, hatta onu öldürmeleri için teşvik ettiği belirtilmektedir. Neticede Aynüddeve'nin teklifini iki Türkmen kabul etmiş ve Harun onlar tarafından öldürülmüştür (1070/1071).¹⁸

3. Alparslan'ın Kuzey Suriye'deki Faaliyetleri ve Halep Kuşatması

Sultan Alparslan'ın Kuzey Suriye'ye girişi Fatimîler üzerine yapmayı tasarladığı sefer sırasında. Bilindiği gibi Büyük Selçuklu Devleti kurulduğunda Abbasi halifeliği adına hutbe okutulmuştu. Bu durum, Selçuklular açısından Abbasi halifeliğine taraf olurken Fatimî halifeliğini karşılarına almak manasına geliyordu. Nitekim Tuğrul Bey zamanından itibaren Fatimî taraftarı Şii Büveyhiler ya da Şii eğilimli Arap emirlikleri üzerinde baskı kurulduğu ya da ortadan kaldırıldığı bilinmektedir. Elbette Alparslan'ın Mısır seferinin mezhep çatışması dışında daha başka sebepleri de vardı. Fatimî Devleti kurulduktan sonra siyasî olarak hızla güçlenmiş, aynı zamanda devletin adını Hz. Fâtıma'dan alarak soylarını Hz. Peygamber'e dayandırmıştı. Böylece dinî açıdan da güç kazanmışlardı. Dolayısıyla Alparslan'ın Fatimî Devleti'ni ele geçirmesi İslâm dünyasında birliği sağlayarak bölgenin en büyük hükümdarı olması manasına gelecekti. Diğer taraftan Mısır'a hâkim olmak Akdeniz ticaretinin kontrolünü ele geçirerek doğudan batıya nakledilecek ticarî malların bir nevi deposunu da ele geçirmek demektir. Kısacası Alparslan Mısır'ı ele geçirerek birden fazla meseleyi kökten halletme imkânına sahip olacaktı.¹⁹ Azerbaycan üzerinden Anadolu'ya giren Alparslan, Fırat'ı geçerek²⁰ ilerledi. Urfa civarındayken Mirdasoğlu Mahmud'a haber göndererek kendisine bağlı diğer emirler gibi bizzat ayağına gelmesini ve itaatini bildirmesini istedi. Elçilerin temasları iki ay kadar sürdü. İbnü'l-Adîm'e göre; Mahmud ilk çağrıldığında davete icabet etmediği

¹⁸ Sevim, *Suriye ve...*, s. 47.

¹⁹ Alparslan'ın Mısır seferinin sebebi; Fatimî veziri Nâsirüddeve'nin isyan ederek Halife ve Akka Valisi Bedrülcemalî ile giriştiği mücadelede sıkıntıya düşerek Sultana haber gönderip davet etmesidir. Bu daveti Mısır'ın fethi için fırsat olarak gören Alparslan hızla hazırlıklarını tamamlayıp 1070 yılı başında seferi başlatır. *Zübdet'ül-Haleb*, s. 22; Ali Sevim - Kamâl al-Din İbn Al-Âdim, *Bugyat At-Talab Fi Târîh Halab-Selçuklularla İlgili Haltercümeleri*, Yayınlayan: Ali Sevim, TTK Yayınları, Ankara 1976, s. 66-67; Abdülkerim Özeydin, "Müstansır-Billâh el-Fâtımî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 32, Ankara 2006, s. 120; Cihan Piyadeoğlu, *Sultan Alparslan*, Kronik Yayınları, 7. Baskı, İstanbul 2018, s. 161-162. Alparslan Anadolu'ya girdikten sonra güneye ilerleyip elli gün boyunca Urfa'yı kuşatır, ancak şehri düşüremez (Mart 1071). *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi ve Papaz Griğor'un Zeyli*, s. 130-140; *Mir'âtü'z-Zamân*, s. 166, Faruk Sümer-Ali Sevim, *İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı*, TTK Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1988, s. 23-24.

²⁰ *Abû'l-Farac Tarihi*, s. 320. İbnü'l-Âdim'de Alparslan Fırat'ı geçtiğinde Mısır elçisi Ebu Cafer'in sultana hitaben "Türk komutanlar dışında Fırat'ı geçen ilk Türk Sultanı olduğunu" söylediği bilgisi bulunmaktadır. *Zübdet'ül-Haleb*, s. 23.

için sultanın kendisine kızdığını düşünüp öldüreceği endişesine kapılmış bu sebeple daha sonra da talebi yerine getirmemiş²¹ dolayısıyla Alparslan Halep'i kuşatmıştır. Söz konusu iki ay zarfında Mahmud'un Halep savunmasını güçlendirmesi, oyalama taktiği yapmış olabileceğini de düşündürmektedir.

İbnü'l-Âdim, kuşatma başladığında Alparslan'ın ordusunun Halep'ten başlayarak Esedoğulları Obası, Azez ve Esarib'e kadar uzanan geniş bir alanda konuşlandığını bildirir. Alparslan bir ay iki gün süren kuşatmanın yalnızca bir gününde taarruz emri vermiştir.²² Çünkü hem Bizans'a hem de Fatımilere karşı yapılacak akınlar ve seferler için stratejik öneme sahip olan Halep'in tahrip olmasını istememiştir. Halep tam düşmek üzereyken Romanus Diogenes'in büyük bir orduyla Anadolu'da ilerlemekte olduğunu haber alan Alparslan, çağırıldığı Kilaboğulları emirlerine kuşatmayı sürdürmeleri görevini vererek bölgeden ayrılmak üzere hazırlıklara başladı.²³ Alparslan'ın Halep'i ele geçirme konusundaki kararlılığını fark eden Mahmud, çaresiz kalarak annesi Seyyide Hatun'la birlikte şehri teslim etmek üzere sultanın huzuruna çıktı. Alparslan, Mahmud'un bağlılığını kabul edip Halep'in yönetimini ona verdi (Mayıs 1071). Ayrıca onu tabilik statüsü gereğince Aytekin es-Süleymani'ye katılarak Fatımilerin elindeki Şam ve civarını ele geçirmekle görevlendirdi.²⁴ Alparslan, muhtemelen Mahmud'a güvenmiyordu, ancak Bizans'a karşı yürüyeceği sırada geride bir karışıklığın çıkmasını istememiş, bu sebeple Halep'e yeni bir idareci tayin etmeyi uygun görmemişti.

4. Melikşah'ın Kuzey Suriye Seferi'ne Kadar Selçuklu Beylerinin Bölgedeki Faaliyetleri

Mahmud tabilik statüsü gereği Aytekin es-Süleymani ile Şam seferine çıktığı sırada amcası Atiyye'nin müttefiki Fatımi ve Bizans kuvvetleriyle birlikte Halep'e doğru ilerlediği haberini aldı. Bunun üzerine Mahmud hızla Halep'e döndü. Mahmud, amcası Atiyye ve müttefiklerine karşı zayıf kalabileceği endişesiyle o sırada Suriye ve Filistin'in kıyı kesimlerinde fetih faaliyetlerini sürdüren Selçuklu Beyleri Kurlu ve Uvakoğlu Atsız'dan yardım istedi. Aldığı destekle Bizans kuvvetlerinin çekilmesini sağlayan Mahmud, Bizans'a sığınmak zorunda kalan amcası Atiyye'den de kurtulmuş oldu. Kurlu Bey ve Atsız ise Mahmud'dan aldıkları yüklü para ve hediyelerle Filistin'e geri döndüler.²⁵ Mahmud, Ocak 1075'de öldü, yerine oğlu Nasır geçti.²⁶

²¹ *Zübdet'ül-Haleb*, s. 23-24; *Bugyat At-Talab*, s. 67; Sevim, *Biyografilerle...*, s. 14.

²² Alparslan'ın kuşatmayı uzatmasının sebebiyle ilgili bilgi veren İbnü'l-Âdim, sultanın; "ben bu uç kentini kılıç zoruyla almaktan endişe ederim, bu takdirde burası Bizans'ın olabilir" dediğini söylemektedir. *Zübdet'ül-Haleb*, s. 24.

²³ Alparslan -adı belirtilmeyen- oğlunu da Halep'de bırakır. Bkz. Ali el-Hüseyni, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, Çev. Necati Lügal, TTK Yayınları, Ankara 1999, s. 32.

²⁴ *Zübdet'ül-Haleb*, s. 25-26; *El-Kâmil Fi't-Tarih*, s. 71; *Bugyat At-Talab*, s. 67; Sevim, *Biyografilerle...*, s. 15-16; *Mir'âtü'z-Zamân*, s. 168; Sevim, "İbnü'l-Kalânisi Zeylû Tarih-i Dimaşk...", s. 8; Kıvameddin Burslan, *Irak ve Horasan Selçuklular Tarihi*, TTK Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1999, s. 37.

²⁵ *Zübdet'ül-Haleb*, s. 31-32; *Mir'âtü'z-Zamân*, s. 174.

²⁶ *Mir'âtü'z-Zamân*, s. 198; *Zübdet'ül-Haleb*, s. 32; Sevim, "İbnü'l-Kalânisi...", s. 10.

Nasır'ın emirliğinin ilk yılında Anadolu'da fetih faaliyetlerini sürdüren Türkmen Beyi Ahmedşah, 1000 atlısıyla birlikte Kuzey Suriye'ye girdi. Muhtemelen Nasır tarafından çağırılan Ahmedşah adamlarıyla birlikte Halep dışındaki el-Hâzır'a yerleşti. Ahmedşah'ın bölgedeki ilk faaliyeti Nasır'la birlikte hareket ederek daha önce Bizans'ın eline geçen Menbiç'i geri almak oldu (Ekim 1075).²⁷ Ahmedşah ayrıca Mahmud'a yardım ettikten sonra Filistin'e dönen Atsız Bey'in kardeşi Çavlı ile de mücadele etmek zorunda kaldı. Nasır, Halep'in güneyine kadar akınlar yapan Çavlı'ya karşı Ahmedşah'ı gönderdi. Ahmedşah ilk başta başarısız olsa da daha sonra Çavlı'ya karşı kesin bir galibiyet elde etti.²⁸ Çavlı'nın Halep'e kadar uzanan akınlar yapmasının arka planında ağabeyi Atsız'ın Halep Mirdasî Emirliği'ne sahip olma isteği yatmaktaydı. Anlaşılacağı üzere, Türkmenler Kuzey Suriye'de yalnızca yerel güçlerin hizmetinde faaliyet gösteren gruplar olmaktan çıkmış, bölgeye hâkim olabilmek için kendi aralarında mücadele eder hale gelmişlerdir.

Mirdasoğulları XI. yüzyılın başlarından itibaren hakim oldukları Kuzey Suriye'de gerek Fatimilere gerekse Bizans'a karşı verdikleri mücadelelerde Türkmenlerden aldıkları desteğe rağmen onların fazla güçlenmesini istemiyorlardı. Ancak gerek Anadolu'da gerekse Suriye ve Filistin coğrafyasında Selçuklu ilerleyişi durdurulamaz hale gelmişti ve bu durum Nasır'ı da fazlasıyla endişelendiriyordu. Bu sebeple Çavlı'ya karşı yardım aldığı Ahmedşah'ı Halep Kalesi'ne hapsedirmekten imtina etmedi (Mayıs 1076). İbnü'l-Âdim'in bildirdiği kadarıyla Nasır bununla da yetinmemiş, el-Hâzır'da bulunan Türkmenleri yağmalatmış, fakat bu kararı onun sonunu getirmiştir. Çünkü yağma sırasındaki karışıklıkta bir Türkmen'in attığı okla boynundan vurularak ölmüştür.²⁹ Nasır'ın ölümü üzerine Halep devlet erkânı kardeşi Sâbık'ı tahta davet etti. Sâbık, Türkmenleri yatıştırmak için Ahmedşah'ı hemen serbest bıraktı. Böylece Ahmedşah'ı müttefiki yapan Sâbık, ancak onun yardımıyla kendisine karşı çıkan isyanları bastırabilmiştir. Ahmedşah, Sâbık'a karşı çıkan isyanları bastırırken o sırada Anadolu'da faaliyet gösteren bir başka Türkmen Bey'i olan Dimlaçoğlu Muhammed'den yardım almıştır.³⁰

1078 yılı sonlarında bir başka Selçuklu Türkü olan Suriye Meliki Tutuş, Melikşah'dan aldığı emirle Halep'i kuşattı.³¹ Kuşatma üç ay yirmi gün sürme-

²⁷ *Zübdet'ül-Haleb*, s. 32; *Bugyat At-Talab*, s. 68; *Abû'l-Farac Tarihi*, s. 327; *Sevim, Suriye ve...*, s. 85.

²⁸ *Zübdet'ül-Haleb*, s. 32-34.

²⁹ Vessab yenildikten sonra İsfahan'a giderek Melikşah'a Sâbık'ı şikayet edip yardım istedi. Melikşah Sâbık'ın yaptıklarını tâbîlik statüsüne uygun bulmayarak Vessab'ın yardım talebini kabul ederek Suriye'de iktâlar verdi. *Zübdet'ül-Haleb*, s. 34; Kamâl al-Dîn İbn Al-Âdim, *a.g.e.*, s. 69.

³⁰ *Zübdet'ül-Haleb*, s. 35; *Bugyat At-Talab*, s. 68.

³¹ Alparslan'ın buyruğu ile Kudüs ve civarını ele geçirerek Suriye'de bir Selçuklu Melikliği kuran Atsız Bey'in Mısır seferi sırasında öldüğü düşünülmüş, bu sebeple Sultan Melikşah kardeşi Tutuş'u Suriye'ye tayin etmişti. Atsız Bey, Tutuş'un durumunu öğrenince Melikşah'a bir mektup yazarak ölmediğini, geriye dönmekte olduğunu bildirmişti. Bunun üzerine Tutuş'a haber gönderen Melikşah, Halep'e yürümesini emretmişti. Tutuş daha sonra Atsız'ı bertaraf ederek Atsız'ın yönetimindeki başta Dimaşk olmak üzere Suriye ve Filistin'deki bütün şehirlere hakim olmuştu. *Mir'âtü'z-Zamân*, s. 206, 226-227; *Zübdet'ül-Haleb*, s. 41-42; *Sevim, Suriye ve...*, s. 64, 92, 83-84.

sine rağmen şehir bir türlü düşürülemedi.³² İlk Halep kuşatmasında başarısızlığa uğrayan Tutuş bölgeden ayrıldı ve 1079 yılı ilkbaharında bir kez daha Halep üzerine yürüdü. Bu kez daha planlı hareket eden Tutuş öncelikle Halep civarındaki bölgeleri Menbiç, el-Fâya, ed-Deyr, Buzaa, Azez ve Cibrin Kûrastâya'yı ele geçirdi. Tutuş'un ikinci Halep kuşatması o sırada Fatımiler tarafından Şam'da sıkıştırılmış olan Atsız'ın yardım çağrısı sebebiyle sona erdi.³³

Tutuş'un Halep'ten ayrılmasını fırsat bilen Büyük Selçuklu vasalı Musul Emiri Şerefüddeve Müslim, Melikşah'dan aldığı izinle Kuzey Suriye'ye yürüdü. Kendisine katılan Arap kabileleriyle kuvvetli bir ordu oluşturan Müslim şehri ele geçirdi (Ekim 1080).³⁴ Müslim ayrıca Halep çevresindeki bölgeleri müttefiklerine iktâ ederek hakimiyetini Kuzey Suriye'nin geniş bir kesimine yaydı.

Müslim bir süre sonra Kuzey Suriye ile yetinmeyip Selçuklular aleyhine faaliyetlerde bulunmaya başladı.³⁵ Bunun üzerine Tutuş hızla harekete geçerek Melikşah'dan izin almadan Halep üzerine yürüdü. Diğer taraftan yanında bulunan Artuk Bey'e de Müslim'e gelecek yardımcı kuvvetleri engelleme görevini verdi. Ancak Tutuş ve Artuk Bey'in kendisinin izni olmadan yaptığı bu seferi onaylamayan Melikşah, haber göndererek derhal hareketi durdurulmasını emretti. Böylece Tutuş Halep'e ulaşmadan Şam'a dönmek zorunda kaldı, Artuk ise Isfahan'a gitti (1083 sonları).³⁶

Kuzey Suriye hakimiyeti için mücadele eden bir başka Selçuklu Beyi Kutalmışoğlu Süleymanşah'dır. Malazgirt Zaferi'nin ardından Anadolu'da faaliyet gösteren Türklerin daha önce gelenlerden farklı olarak yalnızca akın ve yağma faaliyetleriyle yetinmediği ve teşkilatlanarak devletler kurdukları bilinmektedir. Bunlardan biri de Kutalmışoğulları'nın kurduğu Türkiye Selçukluları Devleti'dir.³⁷ Türkiye Selçukluları'nın kurucusu Süleymanşah 1075

³² Kaynaklarda şehrin bir türlü düşürülememesinin sebebi Melikşah tarafından Tutuş'a yardımcı olmak üzere görevlendirilen Musul Emiri Şerefüddeve Müslim'in Arap yandaşlığı yaparak aleyhte faaliyet göstermesi olarak açıklanmaktadır. *Zübdet'ül-Haleb*, s. 38-40; *Bugyat At-Talab*, s. 69; *Mir'âtü'z-Zamân*, s. 22.

³³ Kuşatma sırasındaki çatışmalardan birinde Sâbık'la ittifak halinde olan Ahmedşah boynuna bir mızrak saplanarak öldü. *Zübdet'ül-Haleb*, s. 41-42; *El-Kâmil Fi't-Târih*, s. 110; *Bugyat At-Talab*, s. 69; *Azîmî Tarihi*, s. 22.

³⁴ Halep hakimi Sâbık'ın inatla direnmesine rağmen Haziran 1080'de şehri ele geçirir. İç kaleye çekilerek savunmaya geçen Sâbık dört ay kadar mücadeleye devam eder, ancak kardeşleri Müslim'in yanında yer alan Vessab ve Şebib tarafından tutuklanır (Ekim 1080). Böylece iç kaleye de sahip olan Müslim şehirde Mirdasoğulları hakimiyetine son verir. *Zübdet'ül-Haleb*, s. 45-46; *El-Kâmil Fi't-Târih*, s. 110; *Bugyat At-Talab*, s. 69; *Azîmî Tarihi*, s. 22-23; *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi*, s. 164; *Mir'âtü'z-Zamân*, s. 232-234; Sevim, "İbnü'l-Kalânisi...", s. 12; *Süryani Patrik Mihailin Vakainamesi*, s. 36.

³⁵ *Mir'âtü'z-Zamân*, s. 246-247; *Zübdet'ül-Haleb*, s. 47-48; *El-Kâmil Fi't-Târih*, s. 121.

³⁶ *Mir'âtü'z-Zamân*, s. 248, Artuk Bey'in Tutuş'tan ayrıldığı haberini alan Müslim hakimiyetini bütün Suriye'ye yaymak amacıyla Şam üzerine yürür, ancak başarılı olamayarak geri çekilir. *Zübdet'ül-Haleb*, s. 48; *Mir'âtü'z-Zamân*, s. 251-252; *Azîmî Tarihi*, s. 24; Sevim, "İbnü'l-Kalânisi...", s. 12-13.

³⁷ Türkiye Selçukluları Devleti'nin kuruluş tarihiyle ilgili araştırmacılar arasında ittifak bulunmamaktadır. Devletin kuruluş tarihi ile ilgili görüşler ve kuruluş şekli ile ilgili bkz. İbrahim Kafesoğlu, "Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu", *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı: X-XI, İstanbul 1981, s. 1-29; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, 5. baskı, İstanbul 1998, s. 45-56; Ali Sevim-Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara 1995, s. 421-424.

yılı içinde Kuzey Suriye'ye inerek Mirdasoğlu Nâsır'ın yönetimindeki Halep'i kuşatmıştı.³⁸ Nasır, Emirliğinin Büyük Selçuklulara bağlı olmasını gerekçe göstererek Süleymanşah'ın çekilmesini istedi. Bunun üzerine Süleymanşah kuşatmayı kaldırarak Antakya'ya doğru ilerledi, ancak şehri kuşatmayıp meseleyi daha sonra halletmek üzere Anadolu'ya geçti.³⁹

Kuzey Suriye ile ilgili aktif politikasını sürdüren Süleymanşah'ın bir süre sonra Kuzey ve Orta Suriye ile Anadolu arasında bir geçiş noktası ve hareket üssü olarak büyük önem taşıyan Antakya'yı ele geçirmesi (12 Aralık 1084)⁴⁰ Tutuş ve Müslim için kendi hakimiyetleri açısından tehlike olmuştur. Hemen akabinde Süleymanşah'ın Kuzey Suriye'deki mahalli emirlerle anlaşıp Müslim'e karşı ittifak kurması da ciddi bir tehditti.⁴¹ Süleymanşah'ın Halep'e yürümesinden endişe eden Müslim hemen savunma hazırlıklarına başladı ve o sırada Tutuş tarafından Kudüs valisi olarak tayin olunan Artuk Bey'le ittifak oluşturdu. Nihayetinde Süleymanşah ve Müslim'in orduları Afrin Çayı kenarındaki Kurzahil'de karşılaştılar. Müslim bu karşılaşmada hem savaşı hem de hayatını kaybetti (20 Haziran 1085).⁴² Süleymanşah galibiyetin ardından bir süre Halep civarında faaliyet gösterdikten sonra şehri tekrar kuşattı (Mayıs 1086). Süleymanşah'ın Halep'i ele geçirme ihtimali bu kez de Tutuş'u harekete geçirdi. İki taraf Halep civarındaki Aynu Seylem denilen yerde karşılaştılar. Artuk Beyin desteklediği Tutuş'un kuvvetleri galip geldi ve çatışmalar sırasında Süleymanşah öldü (5 Haziran 1086).⁴³ Tutuş Halep'i kuşattı.

³⁸ Süleymanşah'ın Kuzey Suriye'ye gelmesinin sebebi muhtemelen Atsız tarafından tutuklanan kardeşleri Alpik ve Devlet'i kurtarmak içindir. Alpik ve Devlet, Suriye ve Filistin hakimiyeti için Atsız'la mücadeleye girişen Şöklî'nin yanında yer alırlar, Şöklî yenilince Atsız tarafından tutuklanırlar. Süleymanşah Halep kuşatmasını kaldırdıktan sonra Atsız'dan kardeşlerinin salverilmesini ister, ancak olumlu cevap alamaz. *Mir'âtü'z-Zamân*, s. 201-202; Ali Sevim, *Kutalmışoğlu Süleymanşah*, TTK Yayınları, Ankara 1990, s. 24-25.

³⁹ Süleymanşah ağabeyi Mansur'la birlikte 1075'de İznik'i ele geçirir ve devletin başkenti yapar. Mansur'un Büyük Selçuklu Emiri Porsuk tarafından 1078'de öldürülmesinin ardından faaliyetlerini tek başına sürdürür. Dragon Çayı Antlaşması'nı imzaladıktan sonra da sultan ünvanını kullanmaya başlar. Anna Komnena, *Alexiad*, Çev. Bilge Umar, İnkılab Kitabevi, İstanbul 1996, s. 124-126; *Anonim Selçuknâme, Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, Çev. Feridun Nafiz Uzluk, Ankara 1952, s. 23-24; *Abû'l-Farac Tarihi*, s. 328-329; *Azîmî Tarihi*, s. 21; Sevim, *Kutalmışoğlu...*, s. 26-30; Turan, *a.g.e.*, s. 63-66.

⁴⁰ Antakya iç kalesinin ele geçirilmesi ancak 12 Ocak 1085'de gerçekleşmiştir. İbnü'l-Adîm, *a.g.e.*, s. 47-48; İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, s. 128; *Süryani Patrik Mihailin Vakainamesi*, s. 31; Kerimüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsameretü'l-Ahbar*, Çev. Mürsel Öztürk, TTK Yayınları, Ankara 2000, s. 31; *Azîmî Tarihi*, s. 24; *Abû'l-Farac Tarihi*, s. 331; *Mir'âtü'z-Zamân*, s. 261.

⁴¹ Müslim, Büyük Selçuklular aleyhine Diyarbakır'daki Mervanoğullarıyla işbirliği yapar, ancak daha sonra Melikşah'a giderek af diler, sultanın affetmesi üzerine Halep'e dönerken Kadisiye'ye ulaştığı sırada kendisine karşı oluşan ittifaktan haberdar olur. İbnü'l-Adîm, *a.g.e.*, s. 49-51; *Abû'l-Farac Tarihi*, s. 329-330; *Mir'âtü'z-Zamân*, s. 259-261; Kıvameddin Burslan, *a.g.e.*, s. 78.

⁴² *Zübdet'ül-Haleb*, s. 49-51; *El-Kâmil Fi't-Târih*, s. 129-130; *Abû'l-Farac Tarihi*, s. 332; Sevim, "İbnü'l-Kalânisi...", s. 12; *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi*, s. 164; *Azîmî Tarihi*, s. 25; *Mir'âtü'z-Zamân*, s. 267; Sevim, *Kutalmışoğlu...*, s. 36.

⁴³ *El-Kâmil Fi't-Târih*, s. 135-136; Sevim, *Kutalmışoğlu...*, s. 38; Süleymanşah'ın ölüm şekliyle ilgili kaynaklar farklı bilgiler verirler. Konuyla ilgili bkz. Hülya Yiğit, "Türkiye Selçuklu Devlet Erkânı İçinde Gayritabii Ölüm", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 115, Sayı: 227, Nisan 2017, İstanbul 2017, s. 170-171.

5. Melikşah'ın Kuzey Suriye Seferi ve Bölgenin Doğrudan Selçuklulara Bağlanması

Mirdasoğulları hakimiyetinin sona ermesinin ardından, Müslim, Tutuş ve Süleymanşah arasında yaşanan çatışmalar sebebiyle doğan siyasi istikrarsızlığa son vermek isteyen Melikşah, Eylül 1086'da Kuzey Suriye seferine çıktı. Porsuk, Bozan ve Aksungur gibi beyleriyle birlikte Harran üzerinden ilerleyerek Halep önlerine geldi. Süleymanşah'ın ölümünden beri Halep iç kalesini Tutuş'a karşı savunan Salim bin Mâlik kaleyi Melikşah'a teslim etti (3 Aralık 1086). Melikşah şehre hâkim olunca derhal çeşitli tayinler yapmak suretiyle Büyük Selçuklu idaresini tesis etti.⁴⁴ Buna göre Halep, Menbiç, Hama ve Lazkiye'nin idaresini bölge valisi statüsüyle Aksungur'a, Halep Kalesi kumandanlığını Nuh et-Türkî'ye ve defterdarlığı da İbn-i Hallâlî'ye verdi. Ardından Antakya'ya yürüyerek şehri ele geçirip Yağısıyan'ı vali tayin etti.⁴⁵ Böylece Kuzey Suriye ve çevresi doğrudan Büyük Selçuklulara bağlanarak merkezden tayin edilen valiler tarafından yönetilir hale geldi. Hanoğlu Harun'un Kuzey Suriye'de görüldüğü 1063/1064'den itibaren yerel hanedanların hizmetinde veya onlarla mücadele içinde olan Selçuklular artık bölgeye tam olarak hakim oldular.

Aksungur'un idaresinde Halep ve çevresi istikrarlı bir düzene kavuşarak ticaret canlandı ve halkın refah seviyesi yükseldi. Dolayısıyla uzun zaman süren karışıklık döneminin ardından Selçuklu idaresi altında halk rahat bir nefes aldı. Aksungur aynı zamanda çevrede akınlar, yağmalar ve fetihler yaptı. Mesela Efamiye yakınlarındaki Berzuye Kalesi'ni Ermenilerden aldı.⁴⁶

6. Melikşah'ın Ölümünden Artuklu Hakimiyetine Kadar Kuzey Suriye'de Selçuklu Faaliyetleri

Melikşah, babası Alparslan'ın 1072'de ölümü üzerine henüz 18 yaşındayken tahta çıktı. Onun dönemi, devletin en geniş sınırlarına ulaştığı zirve dönem veya klasik dönem olarak değerlendirilir, ancak Melikşah dönemi aynı zamanda kendisinden sonra devleti parçalanmaya kadar götürececek birtakım meselelerin de olgunlaştığı bir dönemdir. Nitekim Anadolu'da, Suriye'de, Irak'ta Selçuklu hanedan üyeleri devletler kurmuş, Batını faaliyetler ciddi boyutlara ulaşmış, kimi tabi devletler isyan etmiş ve özellikle Bağdat halifeliğiyle olan ilişkiler son derece gerginleşmiştir. Bu meselelerin halledilmesi kolay değilken, Melikşah'ın 38 yaşında ve oğulları henüz çok küçükken ölmesi,⁴⁷

⁴⁴ Müslim'in ölümünün ardından Süleymanşah'ın şehri ele geçirmesinden endişe eden Halep Muhafız kuvvetleri komutanı Hasan el-Huteylî ile iç kale idarecisi Salim bin Mâlik Melikşah'a bir mektup yazarak Süleymanşah'ı şehirden uzaklaştırması kaydıyla şehri kendisine kayıtsız şartsız teslim edeceklerini bildirmişlerdi. Salim bin Malik daha sonra Tutuş'a karşı da savunmasını sürdürmüş, Malikşah'ın gelmesinin ardından taahhüdünü yerine getirmiştir. *Zübdet'ül-Haleb*, s. 58-62; Sevim, *Suriye ve...*, s. 120-129.

⁴⁵ *Zübdet'ül-Haleb*, s. 60-63; *El-Kâmil Fi't-Târih*, s. 136, 146; *Azîmî Tarihi*, s. 26; *Bugyat At-Talab*, s. 73; *Abû'l-Farac Tarihi*, s. 334; *Mir'âtü'z-Zamân*, s. 273; Sevim, "İbnü'l-Kalânîsi...", s. 12; Kivamedin Burslan, *a.g.e.*, s. 78; *Urfulu Mateos Vekayi-Nâmesi*, s. 171.

⁴⁶ Sevim, "İbnü'l-Kalânîsi...", s. 15-16; *Azîmî Tarihi*, s. 27; Sevim, *Ünlü Selçuklu...*, s. 76.

⁴⁷ *Zübdet'ül-Haleb*, s. 67; *El-Kâmil Fi't-Târih*, s. 181; *Azîmî Tarihi*, s. 28; Gregory Abû'l-Farac, *a.g.e.*, s. 334; *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, s. 49; *Urfulu Mateos Vekayi-Nâmesi*, s. 178; Melikşah'ın ölüm

1104'e kadar sürecek taht mücadelelerini ve duraklama devrini başlatmıştır.⁴⁸ Bu taht mücadelecilerinden biri de Tutuş'tur. Nitekim Melikşah'ın ölüm haberini duyar duymaz büyük sultan olarak kendi adına hutbe okutmuştur.

Bu karışıklık döneminde Kuzey Suriye Valisi Aksungur önce Melikşah'ın küçük oğlu Mahmud adına, daha sonra muhtemelen Tutuş'un daha kuvvetli olduğu düşüncesiyle Tutuş adına hutbe okuttu. Aksungur, Yağısıyan ve Bozan'la birlikte Tutuş'un yanında mücadele etti, fakat Melikşah'ın bir diğer oğlu Berkyaruk'un taht mücadelesine başlaması üzerine Tutuş'tan ayrılarak Halep'e döndü ve Berkyaruk adına hutbe okuttu. Bunun üzerine çatışma kaçınılmaz hale geldi. Aksungur'un Bozan, Kürboğa ve Abakoğlu Yusuf gibi Selçuklu beyleriyle destekli ordusu ile Tutuş'un ordusu Halep civarındaki Sebin'de karşılaştılar (28 Nisan 1094). Savaş sırasında Bozan ve Kürboğa'nın saldırıya geçmemesi, Abakoğlu Yusuf'un ise saf değiştirmesi üzerine Aksungur mağlup oldu. Esir alınan Aksungur, Tutuş'un emriyle öldürüldü.⁴⁹ Böylece Suriye'nin tamamı Tutuş'un hakimiyetine girdi.

Tutuş'un saltanatı fazla sürmedi, çünkü Berkyaruk'a karşı verdiği taht mücadelesi sırasında Rey civarında yapılan savaşta öldü (26 Şubat 1095).⁵⁰ Tutuş'un ölümü üzerine hakimiyet sahası iki oğlu arasında bölünerek; Şam'da Dukak, Halep'te ise Rıdvan idaresinde iki Selçuklu Melikliği ortaya çıktı.⁵¹ Bu durum kardeşlerin birbirleri üzerinde üstünlük kurma mücadelesini doğurdu. Rıdvan Şam'ı ele geçirerek hakimiyetini bütün Suriye'ye yayma hevesiyle o sırada Fatımilerin yaptığı yardım teklifini kabul etti. Karşılığında Halep'te Fatımiler adına hutbe okuttu, fakat bu durum uzun sürmedi. Çünkü Fatımiler söz verdikleri yardımı yapmadılar.⁵² Dolayısıyla Yağısıyan ve Artukoğlu Sökmen gibi emirlerin baskısıyla tekrar Abbasi halifeliği adına hutbe okundu.

Hiç kuşkusuz XI. yüzyılın en önemli vakası I. Haçlı Seferi'dir. Bu sefer haçlıların Anadolu'da Antakya ve Urfa'da, Filistin'de ise Kudüs'te birer devlet

şekliyle ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. İbnü'l-Cevzi'ye dayanarak sultanın ölümünün bir suikast sonucunda olduğuna dair görüş bildiren İbrahim Kafesoğlu'na göre; Melikşah, ya eşi Terken Hatun, ya Abbasi Halifesi El-Muktedi ya da Nizamülmülk taraftarları tarafından zehirletilmiştir. İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah*, Kültür Bakanlığı Yayını, İstanbul 1973, s. 187-190; Abdurrahman İbnü'l-Cevzi, *El-Muntazam Fi Târihi'l-Ümem'de Selçuklular (H.430-485=1038-1092)*, Seçme, Tercüme ve Değerlendirme: Ali Sevim, TTK Yayını, Ankara 2014, s. 173.

⁴⁸ *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, s. 51-59; Sergey Grigoroviç Agacanov, *Selçuklular*, Çev. Ekber N. Necef - Ahmet R. Annaberdiyev, Ötüken Yayınları, İstanbul 2006, s. 180-187; Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara 1995, s. 137-172.

⁴⁹ *Zübdet'ül-Haleb*, s. 67-72; *El-Kâmil Fi't-Târih*, s. 188-197; *Azîmî Tarihi*, s. 29; *Bugyat At-Talab*, s. 73; *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi*, s. 180-183.

⁵⁰ *Zübdet'ül-Haleb*, s. 73; *El-Kâmil Fi't-Târih*, s. 207; *Azîmî Tarihi*, s. 29; *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi*, s. 183; Kıvameddin Burslan, *a.g.e.*, s. 86; *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, s. 53.

⁵¹ Suriye'deki Selçuklu bölünmesi bununla sınırlı kalmaz. Rıdvan'la veziri Cenâhüddeve'nin arası açılır ve vezir Halep'ten ayrılarak Humus'a gider. Burada Halep Selçuklu Melikliği'nden ayrı, fakat statü bakımından Selçuklulara bağlı bir beylik kurar. *El-Kâmil Fi't-Târih*, s. 208-210; *Zübdet'ül-Haleb*, s. 81; Sevim, "İbnü'l-Kalânisi...", s. 23.

⁵² *Zübdet'ül-Haleb*, s. 74-83; *El-Kâmil Fi't-Târih*, s. 224-225; Sevim, "İbnü'l-Kalânisi...", s. 21-25; *Süryani Patrik Mihailin Vakainamesi*, s. 50; *Bugyat At-Talab*, s. 78-80; *Azîmî Tarihi*, s. 29.

kurmalarıyla sonuçlanmıştır.⁵³ Haçlıların Kudüs'ü ele geçirerek sağladıkları başarının arka planında Bizans'ın desteği ile Türkiye Selçukluları ve Büyük Selçukluların o günkü siyasî, sosyal ve iktisadî zafiyetlerinin etkisi oldukça fazladır. Nitekim haçlılar Kudüs'e doğru ilerlediği sırada,⁵⁴ Kuzey Suriye toprakları Halep Meliki Rıdvan tarafından iç çekişmeler sebebiyle yeterince savunulmamıştır.⁵⁵ Mesela bu iç çekişmelerden dolayı Antakya kuşatması sırasında açlık ve salgın hastalıklar sebebiyle çok zor durumdaki haçlılar püskürtülememiş ve şehir haçlıların eline geçmiştir. Şöyle ki; Haçlıların Urfa'yı ele geçirmelerinin ardından Antakya'ya doğru ilerlemeleri üzerine şehrin valisi Yağısyan bölgedeki Selçuklu meliklerine, valilerine, bağlı emirliklere ve Diyarbakır bölgesindeki Türkmen beylerine haber göndererek haçlılara karşı cihat çağırısında bulunup yardım istemiştir. Yağısyan'ın Halep Meliki Rıdvan'a gönderdiği oğlu Şemsüddeve hızla şehre ulaşıp Antakya savunması için askerî yardım talebinde bulunmuştur. Ancak Rıdvan haçlı tehlikesini ciddiye almayarak kardeşi Şam Meliki Dukak ve eski veziri Humus Emiri Cenahüddeve ile olan ihtilafından dolayı bizzat yardıma gitmemiş bir miktar asker yardımı yapmakla yetinmiştir. Diğer taraftan Büyük Selçuklu Sultanı Berkıyruk'un emriyle harekete geçen Musul Emiri Kürboğa öncelikle Urfa'yı kurtarmak üzere harekete geçmiş, ancak üç hafta süreyle şehri kuşatmasına rağmen ele geçirememiştir. Daha sonra ilerleyerek Melik Dukak ile diğer Suriye ve Diyarbakır kuvvetleriyle birleşen Kürboğa büyük bir orduyla Antakya'ya doğru harekete geçmiş, fakat ordu Antakya'ya ulaşmadan Urfa kuşatması sırasındaki zaman kaybindan faydalanan haçlılar şehri ele geçirmiştir (3 Haziran 1098). Şehre ulaştığında kuşatıp geri alabilmek için mücadeleye başlayan Kürboğa'nın ordusunda kısa sürede Halep Meliki Rıdvan'ın gönderdiği elçi heyetinin girişimleri sebebiyle çatlaklar oluşmaya başlamış ve ordudaki Arap askerleriyle Türkmenler arasında anlaşmazlık çıkmış ve kopmalar yaşanmıştır.⁵⁶ Ayrıca, Rıdvan'ın hasmı durumundaki Melik Dukak ve Cahüddeve Hüseyin de⁵⁷ emniyetleriyle ilgili kuşkuya kapılmıştır. Neticede Antakya önlerindeki meydana savaş pozisyonu alan birliği bozulmuş ve isteksiz Selçuklu ordusu dinî motivasyonu tam ve birlik içindeki haçlılara⁵⁸ karşı mücadeleye başlamadan

⁵³ I. Haçlı Seferi ve sonuçlarıyla ilgili bkz. Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Cilt: I, Çev. Fikret İşıltan, TTK Yayını, 3. baskı, Ankara 1998; Hülya Yiğit, "Ortadoğu'ya Haçlıların Yerleşmesi", *Yeni Türkiye-Orta Doğu Özel Sayısı*, Cilt: II, Sayı: 83, Ankara 2016, s. 143-157.

⁵⁴ Kudüs 1071'de Selçuklu idaresine geçmiş ancak Tutuş'un ölümünün ardından oğulları arasındaki mücadeleler sırasında yeterince savunulamadığı için Ağustos 1096'da Fatımiler tarafından geri alınmıştır. Sevim, "İbnü'l-Kalâni...", s. 25-26.

⁵⁵ *Zübdet'ül-Haleb*, s. 92; Aydın Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, Yeditepe Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2016, s. 71; Aydın Usta, *Haçlı Seferlerinde Kuşatma*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2015, s. 88; Sevim, *Suriye ve...*, s. 184.

⁵⁶ *Zübdet'ül-Haleb*, s. 92; Sevim, *Suriye ve...*, s. 187.

⁵⁷ Cenahüddeve Hüseyin Melik Rıdvan'ın eski veziriydi. Aralarında oluşan ihtilaf sebebiyle Halep'den ayrılarak Humus'ta bir emirlik ihdas etmişti. *Zübdet'ül-Haleb*, s. 81.

⁵⁸ Haçlıların motivasyonunu artıran hadise Hz. İsa'yı kaburgasından yaralayan mızrağın şehirdeki St. Pierre Kilisesi'nin sol tarafında olduğunun anlaşılması ve oradan çıkarılması idi. Bu mucize açlık ve çaresizlik içindeki haçlılar için Selçukluları yeneceklerinin bir işaretiydi. *Urfalı Mateos*

dağılmıştır. Antakya'nın haçlıların eline geçmesi Selçukluların Yakın Doğu'daki en önemli ve sağlam kalesini kaybetmesi demektir. Böylece başta Halep olmak üzere Suriye'nin tamamı ve Filistin haçlı işgaline açık hale gelmiştir.

Antakya'yı ele geçiren haçlılar hızla ilerleyerek Kuzey Suriye'de el-Bâre, er-Ruc, el-Cezr, Zerdana, Sermin ve Maarretunnûman'ı ele geçirdiler (1098).⁵⁹ Rıdvan, Musul Valisi Çökürmüş ve Artukoğlu Sökmen'in Harran Savaşı'nda haçlılara karşı kazandığı galibiyet sonrasındaki ortamdan faydalanarak kaybettığı bazı yerleri geri almayı başardı. Bununla birlikte Bohemond idaresindeki haçlılar Halep'e bağlı el-Rûc, Zerdana ve Sermin gibi yerleri ele geçirip Halep yakınlarına kadar ulaştılar. Rıdvan karşı saldırıya geçmiş, fakat Kella önlerinde bozguna uğrayarak çekilmek zorunda kalmıştır. Haçlılar Kuzey Suriye'de kaleler inşa ederek Rıdvan'ı iyice sıkıştırdılar. Halep'i korumak için olağanüstü çaba sarf eden Rıdvan kısmen başarılı olsa da haçlı liderlerinden Tancerd'e karşı ağır bir mağlubiyet alarak Halep merkezi dışında civardaki yerleşim yerlerinin hemen hepsini kaybetti (20 Nisan 1105).⁶⁰ Elinde yalnızca güneyde Hama, batıda Esârib ile doğu ve kuzeydeki bazı yerler kaldı. Rıdvan'ın Melikliği artık Urfa ve Antakya Haçlı Devletleri arasında sıkışıp kalmış, haçlılar Kuzey Suriye'de yerleşmeye de başlamıştı. Bu kargaşa ortamı içinde Halep Melikliği ciddi sosyal ve ekonomik sıkıntı içine girmişti. Çıkış yolu arayan Rıdvan Halep'teki bâtınilerle dahi işbirliği yapmaktan çekinmemiştir.⁶¹ Mesela, İbni Mülâib tarafından ele geçirilerek Selçuklu idaresinden çıkmış olan Efâmiye Kalesi'ni alabilmek için Bâtını reisi Ebu Tahir'le işbirliği yapmış, ancak bu karmaşık ilişkiler yumağı haçlıların işine yaramış ve kale onların olmuştur.⁶² Rıdvan'ın bâtınilerle olan sıkı işbirliği aynı sıralarda Hasan Sabbah'a karşı mücadele veren Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar tarafından hoş görülmemiş ve uyarılmıştır. Bunun üzerine Bâtınilerle mücadeleye girişen Rıdvan kısmen başarılı olsa da Halep'teki bâtını nüfuzunu kıramamıştır.

Urfa, Antakya ve Kudüs'ün haçlıların eline geçmesi ve Kuzey Suriye'deki haçlı faaliyetleri halkı ciddi olarak sıkıntıya düşürmüştür. Diğer taraftan Selçukluların hanedan içi mücadeleleri sebebiyle haçlılarla yeterince mücadele edilemeyişi bölgedeki huzursuzluğu iyice artırmış, Sultan Muhammed Tapar'a şikâyetler gelmeye başlamıştı. Bunun üzerine Sultan Muhammed Tapar

Vekayi-Nâmesi, s. 197; Runcıman, *Haçlı Seferleri I*, s. 185-188. Esasında bu hikayenin gerçekliği şüpheliydi, fakat haçlı komutanları ancak bu şekilde zor durumdaki askerleri yeniden harekete geçirebilmişlerdi.

⁵⁹ *Zübdet'ül-Haleb*, s. 97-98; *El-Kâmil Fi't-Tarih*, s. 227-232; Sevim, "İbnü'l-Kalânisi...", s. 26; Gregory Abû'l-Farac, Cilt: II, s. 340; *Azîmî Tarihi*, s. 32; Usta, *Kuşatma*, s. 95-99.

⁶⁰ *Zübdet'ül-Haleb*, s. 106-107; Sevim, "İbnü'l-Kalânisi...", s. 36, Usta, *Haçlı Seferleri*, s. 98.

⁶¹ Haşişiler, Suriye'deki faaliyetleri ve Rıdvan'ın haşişilerle işbirliği yapmasının sebepleriyle ilgili bkz. Aydın Usta, "Müslüman-Haçlı Mücadelelerinde Haşişiler", *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı: 44, İstanbul 2007, s. 5; Bernard Lewis, *Haşişiler*, Çev. Ali Aktan, Sebil Yayınları, İstanbul 1995; Bernard Lewis, "İsmâililer ve Hâşaşiler", *Tarih Okulu*, Yıl: 7, Sayı: XX, Aralık 2014, s. 471-504.

⁶² *Zübdet'ül-Haleb*, s. 107-108; Sevim, *Suriye ve...*, s. 202-204.

cihat ilan edip haçlılara karşı kuvvetli bir ordu oluşturarak Suriye'ye gönderdi (1110).⁶³ Bu ordu Musul Valisi Mevdud, Mardin Artuklu Emiri İlgazi ve Ahlat Emiri Sökmen'in kuvvetlerinden oluşmaktaydı. Cizre'de toplanan Selçuklu Ordusu'nun öncelikle Urfa Haçlı Kontluğu üzerine yürümesi kararlaştırıldı. Urfa uzun süre kuşatılmasına rağmen Kudüs Haçlı Krallığı'nın yaptığı yardımlardan dolayı düşürülemedi. Mevdud, Urfa'ya yardıma gelen haçlıları takip edip bir kısmını kılıçtan geçirdiyse de kış yaklaştığı için harekâta devam edemedi ve Selçuklu ordusu dağıldı. Haçlılara karşı yapılan bu ilk sefer tam bir başarıya ulaşamamıştır, fakat birlik olunması halinde çok daha fazlasının yapılabileceğinin işaretini vermiştir.

Selçuklu ordusunun dağılmasının ardından Antakya Haçlıları Halep üzerine yoğunlaştılar. Rıdvan son derece güç durumda kalmıştı. Sıkıntının artması üzerine Mevdud'un emrindeki birleşik Selçuklu ordusu bölgeye gelerek Tell-Başir üzerine yürüdü. Ancak yine başarılı olunamadı. Çünkü Antakya hakimi Joscelin Selçuklu kuvvetlerinin önemli bir bölümünü oluşturan Ahmedil'i para vaadiyle ordudan ayırmayı başarmıştı. O sırada Rıdvan, Haleb'in haçlı tehlikesi altında olduğunu bildirerek Selçuklu ordusunun yardımını istedi. Bunun üzerine Tell-Başir kuşatmasını kaldıran Mevdud Haleb'e ilerledi. Ancak, Rıdvan şehrin elinden alınacağı endişesine düşüp beklenmedik bir hareketle kale kapılarını kapattı. Ayrıca bâtınilerin de içinde bulunduğu kuvvetlerle Selçuklu ordusunu yıpratmaya başladı. Mevdud Haleb'i kuşattı, fakat Suriye'de yaşanan haçlı şiddetini ve Dımaşk Atabeyi Tuğtek'in tavsiyesini dikkate alarak güneye yöneldi. Görüldüğü gibi haçlılara karşı son derece ideal düşüncelerle yapılan bu sefer de başta Halep Meliki Rıdvan olmak üzere bölgedeki Selçuklu beylerinin birbirleriyle olan çekişmeleri sebebiyle başarılı olamamıştır (1111).⁶⁴

Rıdvan 16 Ağustos 1113'de öldü.⁶⁵ Yerine on altı yaşındaki oğlu Alparslan geçti. Alparslan, babası Rıdvan'dan intikal eden pek çok problemden dolayı sıkıntılı günler yaşadı. Bir taraftan bâtınilerin fazlaca güçlenerek yönetimde etkisinin artması, diğer taraftan haçlı işgalleri sebebiyle yaşanan toprak kayıpları ve haçlılara yüklü miktarda vergi vermek zorunda kalışı genç hükümdarı bunaltmaktaydı. Alparslan öncelikle Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'ın telkini ve teşvikiyle Melikliğindeki Bâtini nüfuzunu kırıp onları uzaklaştırdı. Ancak hükümdarlığı sırasında tek başarısı bu oldu, çünkü henüz bir yıllık hükümdarken atabeyi Lü'lü tarafından öldürüldü (1114).⁶⁶ Lü'lü Alparslan'ın altı yaşındaki kardeşi Sultanşah'ı Halep meliki yaptı, fakat saltanat naibi sıfatıyla idareye kendisi sahip oldu. Lü'lü o sıralarda iyice artan haçlı tehlikesine karşı Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'dan yardım istemiş, ancak gelen Selçuklu kuvvetlerine şehri teslim etmekten vazgeçerek Şam Atabeyi Tuğtekin'le anlaşmıştır. Bu ittifak karşısında başarılı

⁶³ *Zübdet'ül-Haleb*, s. 107; İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, s. 387; *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi*, s. 238.

⁶⁴ *Zübdet'ül-Haleb*, s. 109-116; *Abû'l-Farac Tarihi*, Cilt: II, s. 350-351; *Azimi Tarihi*, s. 37-38; *Sevim, Suriye ve...*, s. 218; *Sevim-Merçil, a.g.e.*, s. 389-393; *Usta, Haçlı Seferleri*, s. 106-111.

⁶⁵ *Zübdet'ül-Haleb*, s. 118-119; *Azimi Tarihi*, s. 38.

⁶⁶ *Zübdet'ül-Haleb*, s. 119-123; *Azimi Tarihi*, s. 38-39.

olunamayacağı anlaşılınca Selçuklu ordusu çekilmiştir. İki yıllık iktidarı sırasında Melikliğin hiçbir problemini çözemeyen, hatta işleri daha da karmaşık hale getiren Lü'lü devletin hazinelerini alarak kaçtı, fakat yolda adamlarından biri tarafından öldürüldü (1116).⁶⁷ Lü'lü'nün öldürülmesi ve hemen ardından Emir Yaruktaş'ın bertaraf edilerek yönetime Ebu'l-Mealî el-Muhsin bin Mu-lahhi'nin getirilmesi de durumu değiştirmemiştir. Halep başta olmak üzere Kuzey Suriye'de uzun yıllardır yaşanan haclı baskıları ile siyasi ve iktisadi istikrarsızlığın had safhaya ulaşması üzerine duruma çare arayan Halep devlet erkânı nihayetinde şehrin idaresini Mardin Artuklu Emiri İlgazi'ye vermeye karar verdi. İlgazi kolayca Halep Kalesi'ni ele geçirip Sultanşah'ı ve kız kardeşini hapsedirdi (1117-18). Böylece Halep Selçuklu Melikliği fiilen sona ermiş, Kuzey Suriye'de Artuklu devri başlamıştır.⁶⁸

Sonuç

Kuzey Suriye Anadolu'ya ve Mısır'a yapılacak seferlerdeki stratejik önemi dolayısıyla Selçukluların ilgi duydukları bir bölge olmuştur. Selçuklular ilk olarak Hanoğlu Harun'la birlikte Kuzey Suriye'ye girerek faaliyet göstermeye başladılar (1063/64). Harun bölgeye geldiği andan itibaren Halep merkezli Mirdasoğulları Emirliği'nin iç ve dış meselelerine müdahil olmuştur. Böylece bölgede hissedilmeye başlayan Selçuklu etkisi sonraki yıllarda artarak sürdü. Ancak hem Harun'un hem de daha sonra bölgede görülen Bekçioğlu Afşin ve Sanduk gibi Türkmen Beyleri'nin faaliyetleri ganimet elde etmeye dönük olduğu için kalıcılıktan uzaktır. Alparslan'ın Mısır seferi sırasında Halep'i kuşatarak Mirdasoğulları'nı Selçuklulara tabi hale getirmesi kalıcılık açısından önemli bir aşama olmuştur. Böylece fiilen olmasa da siyasi olarak bölge yurt olarak benimsenmeye başlanmıştır.

Kalabalık bir Türkmen grubunun 1069/1070 civarında Filistin coğrafyasına gelerek başkenti Remle olan Büyük Selçuklulara bağlı bir beylik kurmaları, Suriye'de yaşanmakta olan iktidar mücadelelerini daha da karmaşık hale getirdi. Nitekim önce Mirdasoğullarının Halep civarındaki hakimiyetlerini devam ettirme çabası, daha sonra Musul Emiri Şerefüddeve Müslim, Süleymanşah ve Tutuş arasındaki bölge hakimiyeti mücadelesi uzun süre devam etti. Bu mücadelelerin sona erip istikrarın sağlanması Melikşah'ın bölgeyi doğrudan merkeze bağlamasıyla olmuştur (1086). Ancak Melikşah'ın ölümünün (1092) ardından başlayan taht mücadeleleri sebebiyle merkezi otorite sarsılmış ve çıkan karışıklıklardan Kuzey Suriye'de etkilenmiştir. Bölgedeki en etkili isim olan Suriye Meliki Tutuş da Büyük Selçuklu tahtı için mücadeleye girişmiş, ancak hem mücadeleyi hem de hayatını kaybetmiş (1095), ölümünün ardından hakimiyet sahası iki oğlu arasında paylaşılmıştır. Konumuzu teşkil eden Kuzey Suriye bölgesi Halep merkez olmak üzere Rıdvan'ın idaresine girmiştir.

⁶⁷ *Zübdet'ül-Haleb*, s. 123-129; *Azîmî Tarihi*, s. 40.

⁶⁸ *Zübdet'ül-Haleb*, s. 129-131; *Azîmî Tarihi*, s. 41; *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi*, s. 264; Aydın Usta, "Artuklular ve Haçlılar (Haçlıların Bölgeye Gelişinden Belek'in Ölümüne Kadar / 1098-1124), *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi Prof. Dr. İsmet Miroğlu Hatıra Sayısı (2001-2002)*, İstanbul 2002, s. 366.

Rıdvan'ın melikliğinin başlangıcından Artuklu hakimiyetine kadar geçen sürede (1095-1117) hem hanedan içi çatışmalar hem de haçlıların aktif siyasi ve iktisadi politikaları sebebiyle Kuzey Suriye fazlaca karışmıştır. İstikrarın tekrar sağlanması ancak Artuklu hakimiyetiyle olabilmıştır.

Selçuklular Kuzey Suriye'de kimi zaman yerel hanedanlarla ittifak halinde, kimi zamanda doğrudan hakim konumunda olmuşlardır. Bu inişli çıkışlı siyasi hayatlarına rağmen Selçukluların bölgede Türk siyasi ve kültürel kimliğinin yerleşmesi açısından sağladıkları katkı tartışmasız çok büyüktür. Esasında Artuklu döneminin başlaması da bölgenin Türk kimliği açısından herhangi bir değişikliğe yol açmamıştır. Çünkü Artuklu hakimiyetiyle birlikte değişen tek şey, idarenin Oğuzların Kınık Boyu'na mensup Selçuklular'dan Döver Boyu'na mensup Artuklular'a geçmesi olmuştur.

Kaynaklar

ABDURRAHMAN İBNÜ'L-CEVZÎ: *El-Muntazam Fi Târîhi'l-Ümem'de Selçuklular*, Seçme, Tercüme ve Değerlendirme: Ali Sevim, TTK Yayınları, Ankara 2014.

AGACANOV, Sergey Grigoroviç: *Selçuklular*, Çev. Ekber N. Necef - Ahmet R. Annaberdiyev, Ötüken Yayınları, İstanbul 2006.

ALİ EL-HÜSEYNÎ: *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, Çev. Necati Lügal, TTK Yayınları, Ankara 1999.

ANNA KOMNENA: *Alexiad*, Çev. Bilge Umar, İnkılab Kitabevi, İstanbul 1996.

ANONİM SELÇUKNÂME, *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, Çev. Feridun Nafiz Uzluk, Ankara 1952.

ATTALİATES, Mikhael: *Tarih*, Çev. Bilge Umar, İstanbul 2008.

BURSLAN, Kıvameddin: *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, TTK Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1999.

BRYENNİOS, Nikephoros: *Tarihin Özü*, Çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008.

DEMİRKENT, Işın: "Menbic", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 29, Ankara 2004.

EYMEYEN FUAD ES-SEYYİD: "Fâtımiler", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 12, Ankara 1995.

GREGORY ABÜ'L-FARAC: *Abû'l-Farac Tarihi*, Cilt: I, Çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK Yayını, 3. Baskı, Ankara 1999.

İBNÜ'L-ADİM: *Zübdet'ül-Haleb min Târîhi Haleb'de Selçuklular*, Seçme, Tercüme ve Değerlendirme: Ali Sevim, TTK Yayını, Ankara 2014.

İBNÜ'L-ESİR: *El-Kâmil Fi't-Târih*, Cilt: 10, Çev. Abdülkerim Özaydın, Bahar Yayınları, İstanbul, Tarihsiz.

HONİGMAN, Ernst: "Menbic", *MEB İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 7, İstanbul 1955.

_____ : "Maarret-ün-Numan", *MEB İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 7, İstanbul 1955.

KAFESOĞLU, İbrahim: "Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu", *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı: X-XI, İstanbul 1981.

KAMÂL AL-DİN İBN AL-ÂDİM: *Bugyat At-Talab Fî Târîh Halab-Selçuklularla İlgili Haltercümeleri*, Yayınlayan: Ali Sevim, TTK Yayınları, Ankara 1976.

KERİMÜDDİN MAHMUD-İ AKSARAYÎ: *Müsameretü'l-Ahbar*, Çev. Mürsel Öztürk, TTK Yayınları, Ankara 2000.

LEWIS, Bernard: *Haşîşiler*, Çev. Ali Aktan, Sebil Yayınları, İstanbul 1995.

_____ : "İsmâîlîler ve Hâşaşiler", *Tarih Okulu (Aralık 2014)*, Çev. Mustafa Alican, Yıl: 7, Sayı: XX, s. 471-504.

KÖYMEN, Mehmet Altay: *Tuğrul Bey ve Zamanı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1976.

MERÇİL, Erdoğan: *Selçuklu Devletleri Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara 1995.

_____ : "Mirdâsiler", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 30, İstanbul 2005.

ÖZAYDIN, Abdülkerim: "Müstansır-Billâh el-Fâtımî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 32, Ankara 2006.

_____ : "Sâlih b. Mirdâs", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 36, İstanbul 2009.

PİYADEOĞLU, Cihan: *Sultan Alparslan*, Kronik Yayınları, 7. Baskı, İstanbul 2018.

RUNCIMAN, Steven: *Haçlı Seferleri Tarihi*, Cilt: I, Çev. Fikret Işıltan, TTK Yayını, 3. baskı, Ankara 1998.

SAUVEGET, Jean: "Haleb", *MEB İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 5, 1. Kısım, İstanbul 1987.

SEVİM, Ali: "Kuzey-Suriye'de Görünen İlk Türk Emiri Han Oğlu Hârûn", *Belleten*, Cilt: 43, Sayı: 170, Ankara 1979 (Nisan).

_____ : "Hârûn b. Han", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 16, İstanbul 1997.

_____ : *Biyografilerle Selçuklular Tarihi*, TTK Yayını, Ankara 1989.

_____ : *Ünlü Selçuklu Komutanları Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur*, TTK Yayınları, Ankara 1990.

_____ : *Kutalmışoğlu Süleymanşah*, TTK Yayınları, Ankara 1990.

_____ : *Azimi Tarihi-Selçuklularla İlgili Bölümler*, TTK Yayını, Ankara 1998.

_____ : *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, TTK Yayını, 3. Baskı, Ankara 2000.

_____ : "İbnü'l-Kalânîsi Zeylû Tarih-i Dımaşk Adlı Eserinde Selçuklularla İlgili Bilgiler", *Belgeler*, Cilt: XXIX, Sayı: 33, Ankara 2008.

SEVİM, Ali - MERÇİL, Erdoğan: *Selçuklu Devletleri Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara 1995.

SİBT İBNÜ'L-CEVZÎ: *Mir'âtü'z-Zamân Fî Târîhil-Âyân'da Selçuklular*, Seçme, Tercüme ve Değerlendirme: Ali Sevim, TTK Yayını, Ankara 2011.

SOBERNHEIM, M.: “Mirdâsiler”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 8, 3. Baskı, İstanbul 1979.

_____ : “Sâlih b. Mirdâs”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, Cilt: X, İstanbul 1994.

SÜMER, Faruk - SEVİM, Ali: *İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı*, TTK Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1988.

Süryani Patrik Mihailin Vakainamesi-İkinci Kısım (1042-1195), Çev. Hrant D. Andreasyan, TTK Yayınlanmamış Çeviri, Ankara 1944.

USTA, Aydın: “Artuklular ve Haçlılar (Haçlıların Bölgeye Gelişinden Belek’in Ölümüne Kadar / 1098-1112)”, *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi Prof. Dr. İsmet Miroğlu Hatıra Sayısı (2001-2002)*, İstanbul 2002.

_____ : “Müslüman-Haçlı Mücadelelerinde Haşîşiler”, *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı: 44, İstanbul 2007.

_____ : *Haçlı Seferlerinde Kuşatma*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2015.

_____ : *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, Yeditepe Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2016.

YÂZİCİ, Tâlib: “Halep”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 15, İstanbul 1997.

YİĞİT, Hülya: “Ortadoğu’ya Haçlıların Yerleşmesi”, *Yeni Türkiye-Orta Doğu Özel Sayısı*, Cilt: II, Sayı: 83, Ankara 2016.

_____ : “Türkiye Selçuklu Devlet Erkânı İçinde Gayritabii Ölümler”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 115, Sayı: 227, Nisan-İstanbul 2017.